

סוכת דוד הנופלת

ראשי פרקים

פתיחה – עמוס הנביא, חג הסוכות וסוכת דוד הנופלת

- א. הרעש
- ב. לא נביא אנוכי
- ג. המצב באותו דור והציפיה לעתיד
- ד. שאננות ונפילה
- ה. היסוד המעמיד
- ו. חוסן הסוכה
- ז. לדור אחרון

עמוס הנביא, חג הסוכות וסוכת דוד הנופלת.

ישראל אומרים בסוף ברכת המזון של חג הסוכות תוספת מיוחדת, אופיינית דוקא לחג זה: "הרחמן הוא יקים לנו את סוכת דוד הנופלת". המקור לכך נמצא בספר עמוס פרק ט, יא: "ביום ההוא אקים את סכת דויד הנפלת וגדרתי את פרציהן והרסתיו אקים ובניתיה כימי עולם"

פסוק זה הוא הפסוק הראשון של נחמה בספר עמוס, לאחר שכמעט כל הספר, עד כאן, הוא נבואת תוכחה.

בסוכות אנחנו מפטירים לאחר קריאת התורה בדברי הנביא זכריה ולספר עמוס יש זיקה מיוחדת להפטרה זו.

א. הרעש

תחילת נבואת עמוס, היא שנתיים לפני רעש גדול שהיה באותה תקופה, ואף יתכן שדבריו (המובאים בהמשך) על השאגה האלוהית היוצאת מציון ומירושלים, היא נבואה על הרעש העתיד להיות כעבור שתי שנים. וכך נאמר בתחילת הספר - עמוס פרק א:

”דברי עמוס אשר היה בנקדים מתקוע אשר חזה על ישראל בימי עזיה מלך יהודה ובימי ירבעם בן יואש מלך ישראל שנתים לפני הרעש. ויאמר: ה' מציון ישאג ומירושלים יתן קולו ואבלו נאות הרועים ויבש ראש הכרמל”

על הרעש הזה אנחנו קוראים בהפטרה לסוכות, בנביא זכריה בפרק י”ד, פס’ ה:

”ונסתם גיא הרי כי יגיע גיא הרים אל אצל ונסתם כאשר נסתם מפני הרעש בימי עזיה מלך יהודה ובא ה' אלהי כל קדושים עמך”

על נבואת עמוס כתב רש”י:

שנתים לפני הרעש - שנתים קודם שנתנגע עוזיה יום שנתנבא ישעיה שנא' וינועו אמות הסיפים (ישעיה ו) ואומר כאשר נסתם מפני הרעש וגו' (זכריה יד).

רש”י הוסיף שהרעש הזה התפרסם במקום נוסף, כאשר נתנגע עוזיה, כפי שמסופר בספר ישעיהו, ועל כך נעמוד בהמשך. וכן כתב הרד”ק על נבואת עמוס:

שנתים לפני הרעש - הרעש הזה היה בימי עזיהו, כמו שנאמר בנבואת זכריה ונסת' כאשר נסת' מפני הרעש בימי עזיהו מלך יהודה. ואמרו בדרש כי אותו היום שנכנס עזיהו להיכל להקטיר היה הרעש, ואמר כי תחלת נבואת עמוס היתה שנתים לפני הרעש, וזכר זה בעבור שהתנב' על הרעש טרם באו, כמו שאמר והכתי בית החורף על בית הקיץ.

הרד”ק הוסיף בדבריו שהזכרת תחילת עמוס שנתיים לפני הרעש הוא בגלל שהוא התנבא עליו. כדי לאשר דברים אלו מביא הרד”ק את הפסוק בספר עמוס פרק ג, טו:

”והכיתי בית החורף על בית הקיץ ואבדו בתי השן וספו בתים רבים נאם ה'”

התאור שבתים גדולים וחזקים נופלים האחד על השני הוא תאור של רעש אדמה, יתכן שבגלל זאת לא מביא הרד”ק את פסוק השאגה המופיע בתחילת הספר.

כאמור גם רש"י וגם הרד"ק ההולכים בעקבות חז"ל, מזכירים את הרעש
הזה עם תחילת נבואת ישעיהו, בפרק ו, א - ד:

"בשנת מות המלך עזיהו... וינועו אמות הסיפים מקול
הקורא והבית ימלא עשן"

וכתב רש"י שהוא הרעש הנזכר:

וינועו אמות הספים - אילות סיפי הם מזוזות הפתח
מקול הקורא - מקול המלאכים הקוראים, והוא היה יום
הרעש שנאמר בו ונסתם כאשר נסתם מפני הרעש בימי
עוזיה (זכריה יד) בו ביום עמד עזיה להקטיר בהיכל,
רעשו שמים לשורפו... רעשה הארץ לבולעו.

כנראה הרעש היה "מאורע מכונן" בימים ההם, והנביא עמוס הוא
המתנבא על הרעש הזה, רעש שמתחיל את נבואת ישעיהו, והוא הרעש
הנזכר בדברי זכריה בהפטרות חג הסוכות. וזו גדולתו ומרכזיותו של עמוס
באותו דור.

הרעש היה התרעומת הגדולה על עוזיה המלך מבית דוד, שמלך על יהודה
והתיימר להיכנס ולהקטיר קטורת לפני ולפנים, ובאותו יום נצטרע.

ב. לא נביא אנוכי

מצינו עוד קשר מאד מענין בין עמוס ובין הנביא זכריה. הנביא עמוס
אומר בפרק ז, יד - טו:

"ויען עמוס ויאמר אל אמציה לא נביא אנכי ולא בן נביא
אנכי כי בוקר אנכי ובולס שקמים. ויקחני ה' מאחרי
הצאן ויאמר אלי ה' לך הנבא על עמי ישראל"

זהו ביטוי יחודי המופיע רק עוד פעם אצל הנביא זכריה, וכנראה נבואת
עמוס היא ההשראה לזכריה להשתמש באותו ביטוי:

וכך אומר הנביא זכריה בפרק יג, ד - ה:

"והיה ביום ההוא יבשו הנביאים איש מחזיונו בהנבאתו
ולא ילבשו אדרת שער למען כחש. ואמר לא נביא אנכי
איש עבד אדמה אנכי כי אדם הקנני מנעורי"

ננסה לראות את הקשר בין הדברים בהמשך, ובמיוחד לאור הביטוי סוכת דוד הנופלת.

ג. המצב באותו הדור והציפיה לעתיד

יש לעיין במשמעות נבואות עמוס ביחס לתקופתו. הנה כל נבואות התוכחה מופנות כלפי מלכות ישראל, וכמעט לא למלכות יהודה. עד כדי כך שאמצייה הכהן בבית אל אומר לו, עמוס פרק ז, יב - יג: "יאמר אמציה אל עמוס חזה לך ברח לך אל ארץ יהודה ואכל שם לחם ושם תנבא. ובית אל לא תוסיף עוד להנבא כי מקדש מלך הוא ובית ממלכה הוא"

לאכול לחם ביהודה הכוונה - שם תמצא פרנסה מנבואותיך, כי נבואותיך הם נגדנו, ובמלכות יהודה ישלמו לך, כאן, במלכות ישראל משלמים רק לנביאים המתנבאים טוב על מלכות ישראל. המעניין הוא שלעומת כמעט כל הספר, הרי הפתיח והסיום של נבואות עמוס המהווים כעין מסגרת לספר כולו, שניהם עוסקים דוקא במלכות יהודה.

בפרק א, א - ב נאמר:

"דברי עמוס אשר היה בנקדים מתקוע אשר חזה על ישראל בימי עזיה מלך יהודה ובימי ירבעם בן יואש מלך ישראל שנתים לפני הרעש. ויאמר ה' מציון ישאג ומירושלים יתן קולו ואבלו נאות הרעים ויבש ראש הכרמל"

"ויאמר אמציה אל עמוס חזה לך ברח לך אל ארץ יהודה ואכל שם לחם וכס תנבא. ובית אל לא תוסיף עוד להנבא כי מקדש מלך הוא ובית ממלכה הוא"

לאכול לחם ביהודה הכוונה - שם תמצא פרנסה מנבואותיך, כי נבואותיך הם נגדנו, ובמלכות יהודה ישלמו לך, כאן, במלכות ישראל משלמים רק לנביאים המתנבאים טוב על מלכות ישראל.

המעניין הוא שלעומת כמעט כל הספר, הרי הפתיח והסיום של נבואות עמוס המהווים כעין מסגרת לספר כולו, שניהם עוסקים דוקא במלכות יהודה.

בפרק א, א – ב נאמר:

”דברי עמוס אשר היה בנקדים מתקוע אשר חזה על ישראל בימי עזיה מלך יהודה ובימי ירבעם בן יואש מלך ישראל שנתים לפני הרעש. ויאמר ה' מציון ישאג ומירושלים יתן קולו ואבלו נאות הרעים ויבש ראש הכרמל”

ובסיום הספר, נבואת הנחמה היחידה של הנביא הכוללת חמישה פסוקים ופותחת בהקמת סוכת דוד הנופלת, דוקא סוכת דוד שהיא מקור הנחמה. פרק ט, יא - טו:

”ביום ההוא אקים את סכת דוד הנפלת וגדרתי את פרציהן והרסתיו אקים ובניתיה כימי עולם. למען יירשו את שארית אדום וכל הגוים אשר נקרא שמי עליהם נאם ה' עשה זאת. הנה ימים באים נאם ה' ונגש חורש בקצר ודרך ענבים במשך הזרע והטיפו ההרים עסיס וכל הגבעות תתמוגגנה. ושבתי את שבות עמי ישראל ובני ערים נשמות וישבו ונטעו כרמים ושתו את יינם ועשו גנות ואכלו את פריהם. ונטעתים על אדמתם ולא ינתשו עוד מעל אדמתם אשר נתתי להם אמר ה' אלקיך”

יש להבין לכן את נבואות עמוס כציפיה ודרישה להחזרת מלכות דוד למקומה הראשון.

ד. שאננות ונפילה

מה הוא הרעיון המונח ביסוד הציפיה של עמוס להשבת מלכות דוד כבראשונה? האם אפשר לראות במצב הדור ההוא רמז וכוון?

נבואות עמוס נאמרות בזמן מלכים שביססו היטב את המלכות, הן של ישראל והן של יהודה, ביהודה – עוזיה, ובישראל - ירבעם בן יואש. על השני נאמר - מלכים ב' יד, כה - שהוא השיב את מלכות ישראל עד לבוא

חמת, ועל הראשון נאמר - דבה"י ב' כו - שהוא הרחיב את המלכות וחיזק אותה מאד. כנראה כתוצאה מהביסוס הבטחוני והכלכלי לקתה האומה כולה בשאננות, בביטחון עצמי מופרז, בהרגשה של כוחי ועצם ידי, ללא הידיעה שהכל מאת ד', שהוא הנותן כח וחיל לאדם. אכן נבואות עמוס פונות אל ההשחתה שנוצרה כתוצאה מהבטחון הכלכלי והבטחוני. דוגמא לכך היא פנייתו ל"פרות הבשן" היושבות בשומרון:

"שמעו הדבר הזה פרות הבשן אשר בהר שמרון העשקות
דלים הרצצות אביונים האמרות לאדניהם הביאה
ונשתה" פרק ד' פסוק א'

הפסוק החותם את נבואות התוכחה לפני שהוא מתנבא על הקמת מלכות – סוכת דוד אומר - עמוס ט, י:
"בחרב יומתו כל חטאי עמי האומרים לא תגיש ותקדים
בעדינו הרעה" - חטא השאננות.

בעקבות השאננות הזו יש להבין את הציפיה להקמת סוכת דוד הנופלת, ומה בהליכה בדרכי ה' של דוד המלך מברר את המושג "סוכת דוד הנופלת" שכל כך מעוררת את הציפיה של הנביא. יש לברר מה יסוד הביטחון בד' שיש בדוד, מה נוכל למצוא בסוכת דוד שיוריד את האומה מהשאננות, ומהביטחון העצמי המזויף, ויביא את כולנו להתייצב לעמוד לפני ה' בענווה ובביטחון בצור ישועתנו ולא בבשר שעל זרוענו.

בפסיקתא נמצאת אגדה (מובאת גם בילקוט שמעוני על ישעיהו), המספרת שה' מבקש מהנביאים לנחם את כנסת ישראל:
"...הלך עמוס לנחמה (את כנסת ישראל), אמר לה:
הקב"ה שלחני אליך לנחמך, אמרה לו: מה בידך? אמר לה: "ביום ההוא אקים את סכת דוד הנופלת", אמרה לו: אתמול אמרת לי: "נפלה ולא תוסיף קום בתולת ישראל" ועכשיו אתה אומר לי כן, לאיזה נאמין לראשונה או לשניה?"

ילקוט שמעוני ישעיהו פרק מ, רמז תמ"ג

שתי נבואות של עמוס עוסקות בנפילה, לא רק הקמת סוכת דוד הנופלת, אלא נבואת תוכחה על נפילת ישראל, ולא רק שנפלה אלא שלא תקום!

את הנבואה על נפילת בתולת ישראל רואים החכמים כגנוזה בתוך "אשרי", או "תהילה לדוד". כך אומרת הגמרא בברכות ד, ב:

"אמר רבי יוחנן מפני מה לא נאמר נו"ן באשרי מפני שיש בה מפלתן של שונאי ישראל דכתיב נפלה לא תוסיף קום בתולת ישראל במערבא מתרצי לה הכי נפלה ולא תוסיף לנפול עוד קום בתולת ישראל אמר רב נחמן בר יצחק אפילו הכי חזר דוד וסמכן ברוח הקדש שנאמר סומך ה' לכל הנופלים"

ושוב מוסב הביטוי של נפילה ותקומה לדוד המלך.

ה. היסוד המעמיד

אכן השאלה היסודית היא על מה עומדת ומתבססת מלכות ישראל, מה הדבר הנותן לה החזקת מעמד, תקווה ועידוד, מה מקור הנחמה ומה מקור הכת. ללא כל אלה לא תוכל מלכות, לא יוכל ציבור, ולא תוכל שום חברת בני אדם להחזיק מעמד.

האם מקור הביטחון הוא היציבות הכלכלית והבטחונית, או שמא הוא העמידה בדבר ד'.

האם לא ההתמסרות ללא גבול לעבודת ד', שהיא ורק היא הטוב שיש להידבק בו, היא המכוננת את המלכות, ואפילו שלעיתים מצד הניתוח והפרשנות הפוליטית חברתית, מדינית בטחונית, נראה שהיא לכאורה לא מוסיפה יציבות.

לפעמים הדבר נראה חלש ומט ליפול, כעין סוכה שהיא לכתחילה בנין עראי. אבל באמת, בגלל שהיא מצוות ד' היא ורק היא העמידה היותר איתנה. זו הדרך בה היה דוד הולך לפני ד'. לא היה מחשיב את יציבותו שלו ללא דבר ד'. וכך היה אומר: "גם כי אלך בגיא צלמוות לא אירע רע" (תהילים כג, ד) גם כאשר הכל חשוך ולכאורה חסר תקוה, אני דבק בטוב ולא ברע, והיה אומר: "להגיד בבוקר חסדך ואמונתך בלילות" (שם צב, ג).

בבוקר שהאור מאיר מתברר החסד, הוא ניכר ונראה לעיני כל, אולם אמונתנו שומרת עלינו בלילות, בזמן החשוך שנראה חסר תקוה. כך הם חיי האדם, לכאורה חושב האדם לבסס את בטחונו בכלכלה ובמעמדו בחברה. אבל חיינו באמת בנס הם עומדים, ובכל מצב, הם לכשעצמם, עראיים מאד, וללא דבר ד' המחיייה אותם תמיד, היו נופלים ומאבדים את בטחונם.

ודאי שחפץ ד' בטובת בריותיו, בקיומם המתמיד, בבטחונם ובישיבתם בשקט ובשלווה. לכן ודאי שיש מצוה לאדם ליישב את העולם, לבסס את מצבו שתהיה הפרנסה מצוייה בביתו, שיהיה מוכן כנגד הקמים עליו, שיהיו לו אנשי חיל העומדים על המשמר.

השאלה מה קודם, מה הבסיס, ולא רק היסוד שממנו מתחילים, אלא לאן אנחנו הולכים, מה מטרתנו בבנין הלאומי, ברווחה הכלכלית הבטחונית, האם לקידוש ד' עינינו שיהיה ד' אחד ושמו אחד, או למילוי הכרס והתאוות?

אומר דוד מלכנו החי וקיים, הבסיס הוא דבר ד', המוסריות האלוקית, תורה ומצוות, עליהם יעמוד הבית איתן. וכל מהלכינו אל ד' יתברך, יבואו.

בימים ההם, ימי עמוס, ישעיהו וזכריה. המלכות עשתה את החומר שיהיה גם הבסיס וגם היעוד, גם העיקר וגם התכלית, ואף עשתה מעצמה מעין אלוקים. עוזיה נכנס להקטיר קטורת לפני ולפנים, ועל כן מיד רעשה הארץ. ועמוס ראה זאת בעיני רוחו, גם התנבא על הרעש, וגם התמלא בציפיה אדירה להקמת סוכת דוד.

ו. חוסן הסוכה

וכך היא הסוכה, שהיא המאפיינת את מלכות דוד, ואליה אנחנו יוצאים אחרי הימים הנוראים בתחילת שנת המעשה שלפנינו.

כך כותב מרן הרב זצ"ל בהרחבה במאמר על הביטחון שבעמידת הסוכה (מאמרי ראייה עמ' 149), ומתוכו:

"הסוכה היא בעדנו מבצר הגנה – "תצפנם בסוכה מריב לשונות..." ואם כן הסוכה היא בעלת תוכן של הגנה.

ואם יפלא בעינינו איך תוכל דירת עראי כסוכה, להגן עד שבלא היסוס נוכל עוד לקחת אותה כדוגמא לההגנה והביטחון שלנו, איך יוכל בנין של "שתים כהלכתן ושלישית אפילו טפח" ליהפך למבצר הגנה נגד כל צר ואויב?

מוכרחים אנחנו להגיד גלוי לפני כל באי עולם שאמת נצחית היא, שדוקא זאת הסוכה שהיא נבנית בצורה כל כך קלושה... היא היא הראויה להיות לנו מגדול ועוז ולמבצר מפני כל אויב ומתנקם.

...הוא אומר לא מפני החוזק החומרי שבמחיצותיה הקלושות והחלשות, אלא מפני שהחק, דבר ד', הוא אשר גזר אומר שבימי החג הקדוש הזה, חג האסיף, זאת היא בית דירתנו.

...גם כעת בשעה שאנו ניגשים לבנות מחדש את ביתנו הלאומי על ארץ אבותינו, נכיר נא את האמת המוחלטת שהחוק הרוחני שהוא דבר ד', אשר גזר אומר שבית ישראל יבנה, הוא הוא חומתנו בצורה, למרות מה שהעין הקלושה של האדם לא תוכל להכיר חוסנו ועוזו... יהיה נא לנגד עינינו שהחוסן שלנו יהיה החוק חוקנו – חוקי תורתנו הקדושה העומדים וקיימים וחיים לעד!"

לכן נכתב במשלי כד, טז על הנפילה:

"כי שבע יפול צדיק וקם ורשעים יכשלו ברעה"

יש לצרף לכך את האמירה: "לא נביא אנוכי", הן של עמוס, והן זו המוזכרת בספר זכריה, שהבאנו למעלה - אינני מהמעמד החברתי כלכלי הנקרא נביאים, אלא רוח ד' דיבר בי, בלי דבריו אני נחשב ללא כלום. אין לי מעמד בזכות עצמי, כל מה שמחייה אותי זה דבר ד'. ההפך היה בזמנם עם המתיימרים להיות נביאים. הם הפכו את הנבואה לכלי לקבלת פרנסה. בססו את מעמדם על ידי נבואות שקר וכיוצא בהם.

על כן מגיע הרעש - הזעקה של כל המציאות על כך שבני אדם בוטחים על חילם וכוחם ולא על מה שמעמיד באמת את המציאות – דבר ד', שלעולם ניצב בשמים.

ז. לדור אחרון

כך אמר דוד בתהלים פרק מו:

”לְמַנְצַח לְבַנֵי קִרַח עַל עֲלָמוֹת שִׁיר:
אֱלֹהִים לָנוּ מִחֶסֶה וְעַז עֲזָרָה בְצָרוֹת נִמְצָא מֵאֵד:
עַל פֶּן לֹא נִירָא בְהֶמִיר אָרֶץ וּבְמוֹט הָרִים בְּלֵב יָמִים:
יִהְיֶמוּ יִחְמְרוּ מִימֵינוּ יִרְעָשׂוּ הָרִים בְּגִאֲוֹתוֹ סֵלָה:
נֶהָר פִּלְגָיו יִשְׁמְחוּ עִיר אֱלֹהִים קֹדֶשׁ מִשְׁכְּנֵי עֲלִיּוֹן:
אֱלֹהִים בְּקִרְבָּה בַל תִּמוֹט יְעֲזָרָה אֱלֹהִים לְפָנוֹת בְּקָר:
הֵמוּ גוֹיִם מְטוּי מִמְּלָכוֹת נִתֵן בְּקוֹלוֹ תִּמּוֹג אָרֶץ:
ה' צְבָאוֹת עִמָּנוּ מִשְׁגֵּב לָנוּ אֱלֹהֵי יַעֲקֹב סֵלָה:”

יש לצרף לכך עוד נבואה מאת עמוס הנביא, נבואה שבמקורה היא נבואת פורענות, אולם היא יש בה תקוה גדולה:
ספר עמוס פרק ח, יא:

”הנה ימים באים נאם ה' אלוהים והשלחתי רעב בארץ
לא רעב ללחם ולא צמא למים כי אם לשמע את דברי
ה'”

דוקא מתוך הרעב יתברר מעמד הנבואה והאמונה. אין מקום שיצמח משהו בעולמנו מתוך השובע המדומה, מתוך ביטחון חומרי שנראה חזק, אבל באמת אין בו יכול החזקת מעמד, באמת שיש בו הרבה רעב וצמא, הרבה חסר. אולם בישראל – עם קדוש לד' אלוקיו, דוקא הרעב והצמא האלו יעוררו את גודל הציפיה לחוסן אמת – דבר ד' אלוקינו הקיים לעולם. את הביטחון האמיתי של המלכות יסד דוד המלך ההולך בדרכי ד'. הוא המבין שכל מציאותנו, נמשלה לסוכה, שמצד עצמה בלבד היא מועדת לנפילה, אבל בישראל היא תוכל גם לקום. כי הם יודעים שכל החזקת המעמד של הסוכה ותקומתה הם על ידי שמתמלא בתוכה דבר ד', רצון ד' מופיע והוא המנשא את העם אל תכליתו ויעודיו מתוך ביטחון אמיתי.